Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Sosyal Hizmet Uygulaması

Murat Bayar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9206-0769>

Doktora Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,
Sakarya – TÜRKİYE

Öğr. Gör. Esra Soğancı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9224-578X>

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.02.2020

Kabul: 29.05.2020

On-line Yayın: 25.06.2020

Anahtar Kelimeler

Kırsal Alan

Kalkınma

Kırsal Kalkınma

Sürdürülebilir Kalkınma

Genelci Sosyal Hizmet

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41684>

Öz

Bu çalışma, Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kırsal kalkınma pratiğine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda kırsal alan ve kırsal kalkınma olguları tartışılmakta, kırsal kalkınma sürecinde bütüncül ve çok boyutlu müdahale ihtiyacına cevap veren genelci sosyal hizmet uygulamasına ve bir uygulama örneği olarak köy enstitülerine değinilmektedir. Belirli bir alanda yaşayan nüfusun çalışma, dayanışma ve örgütlenme şekline etki eden kırsallık için tek bir tanımlamadan bahsedilemese de Türkiye kırsalının çeşitli dezavantajlar ile karakterize olduğu kabul edilmektedir. Bahsedilen dezavantajların yok edilmesi, yoksulluk ve yoksunların azaltılmasına yönelik kırsal kalkınma faaliyetleri yürütülmektedir. Kırsal kalkınma; kırsal alanda yaşayan bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik ekonomik, sosyal ve beşeri unsurları barındıran ve kaynakların istismarına neden olmadan uygulanabilir ve sürdürülebilirlik unsurlarını gözeten faaliyetlerdir. Bu süreçte verimli sonuçların elde edilmesi; yapı ve ihtiyaçlara uygun hizmetlerin sağlanması ile süreçten fayda elde etmesi beklenen hedef kitlenin katılımının sağlanması ile mümkündür. Kırsal kalkınma alanında; sorunların, imkân ve potansiyellerin bütüncül şekilde ele alınması ile planlı müdahale gerekliliği sosyal hizmetin rol ve sorumluluklarıyla karşılanabilmektedir. Kırsal alanlarda genelci sosyal hizmet uygulaması tercih edilmekte ve bu tercihte bütüncül bakış ve çoklu bilgi gövdelerine duyulan ihtiyaç ile özelleştirilmiş hizmetlerin yetersizliği gibi hususlar etkili olmaktadır. Ayrıca kırsal alanda güçlü bir sosyal hizmet müdahalesinin kurgulanması için geçmiş uygulamaların değerlendirilmesine gerek duyulmaktadır. Bu nedenle çalışmanın son kısmında Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal kalkınma pratiğine ve genelci bir sosyal hizmet uygulama örneği olarak köy enstitülerine yer verilmiştir. Sonuç olarak; Köy enstitüleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında geniş alanda faaliyet gösteren bütüncül bir kırsal kalkınma pratiği ve genelci sosyal hizmet uygulaması olarak değerlendirilmektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bayar, M. ve Soğancı, E. (2020). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Sosyal Hizmet Uygulaması. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 539-554.

Rural Development and Generalist Social Work Practice During the First Years of Turkish Republic

Murat Bayar

PhD Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations,
Sakarya – TURKEY

Lect. Esra Soğancı

Istanbul Medipol University, Vocational School of Social Sciences, Social Services, İstanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 08.02.2020

Accepted: 29.05.2020

Published Online: 25.06.2020

Key Words

Rural Area

Development

Rural Development

Sustainable Development

Generalist Social Work

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.41684>

Abstract

This humble work focuses on the rural development practice during the very first years of Turkish Republic. Accordingly, concepts such as “rural area” and “rural development” are discussed, and village institutes as practical examples of generalist social work practice that responds to the need for a holistic and multidimensional intervention during the rural development process are touched on. Although there is no single definition of “rurality” that affects a population’s way of working, solidarity and organization in a given area, “rural” in Turkey is believed to be characterized via various disadvantages. Practices of development are carried out to nullify the aforesaid disadvantages, and to reduce the poor and the poverty. Rural development is the totality of economic, social and humanitarian practices that are carried out in order to improve the living standards of people living in the rural areas which pays attention to the policies that leads to the exploitation of the resources and which favors sustainability. The success of this process depends on maintaining the participation of targeted ruralites that are expected to benefit from it, and on carrying out services that are proper to the structure and the needs. Handling problems and realizing the potentialities holistically in a given rural development area belongs to the role and the responsibilities of social work. In rural areas, generalist social work practice is preferred. The need for multi-information bodies and the insufficiency of specialized particular practices seem to be the reasons behind this choice. In order to produce a strong social work intervention in rural areas, there is need to reevaluate the practices of the past. To do so, the rural development policies of the early Turkish Republic and village institutes as an example of generalist social work practice are discussed. As a result, despite all the positive and negative critiques, village institutes of the early republic appear as a holistic rural development policy and a generalist social work practice.

Kırsal Alan

Belirli bir alanda yaşayan nüfusun, iktisadi faaliyet ve doğa ile kurduğu ilişkileri bağlamında şekillenen özellikleri, iki farklı yerleşim ve yaşayış biçimini gündeme getirmektedir. Kır ve kent şeklinde ifade edilen bu iki biçim; farklılıklara dayalı ikili bir yapı sunarak herhangi bir insan grubunun incelenme ve anlaşılmasında kolaylık sağlamaktadır. Bahsedilen yapısal farkla uyumlu olarak, kırsal alandaki bireylerin çalışma şekli, dünya görüşü, dayanışma ve örgütlenme tarzı açısından toplumun geri kalanından ayrıldığı kabul edilmektedir (Tütengil, 1975: 8-9). Bahsedilen yapısal ayrımın dışında kırsal alanın kentsel alandan ayrılmasına yönelik çeşitli kavramsallaştırma ve tanımlamalar bulunmaktadır. Yerleşim yerlerinin idari statüsü ile bu yerleşim yerlerinde ikamet eden nüfusun sayıca miktarına odaklanan kırsal alan tanımlamaları bunlar arasında en yaygın olanlardır. Buna göre Türkiye’de idari statüsüne göre kırsal kabul edilen alanlar; il ve ilçe merkezleri dışında kalan tüm yerleşim yerlerini işaret etmektedir. Barındırdığı nüfusun miktarına göre kırsal kabul edilen alanlar ise 2000 nüfus eşiğinin altında kalan yerleşim yerlerini göstermektedir (UKKS, 2015: 14).

Türkiye’deki kırsal alanlar ele alındığında; görece daha kapalı bir niteliğe sahip olan, geniş anlamda tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü, doğa ile kurulan doğrudan ilişki neticesinde kaderci anlayışın hüküm sürdüğü bir yapı ile karşılaşmaktadır (Tütengil, 1975: 13). Kır ve kent dikotomisi üzerinden kabaca “kentlerin dışında kalan mekanlar” olarak tanımlanabilen Türkiye kırsalını karakterize eden çeşitli nesnel göstergeler bulunmaktadır. Bunlar;

- i) Yaşam ve ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde doğal kaynakların kullanımı ile ilgili olması
- ii) Ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile değişim sürecinin ağır olması
- iii) Yaşam tarzlarında gelenek ve göreneklerin etki derecesinin yüksek olması
- iv) Üretim ve yaşam tarzları üzerinde teknolojik gelişmelerin tesirinin uzun süre sonra gerçekleşmesi
- v) Bireysel ve birincil ilişkilerin görece yaygın olması
- vi) Sosyal güvence ve imkanların (eğitim, sağlık, istihdam, güvence, emeklilik, kültürel aktivitelerin) nispeten yetersiz olmasıdır (TKB, 2004: 430).

Türkiye kırsalını kentsel alandan farklılaştırdığı kabul edilen bu göstergelere rağmen kent statüsünde olup da iktisadi yönden kırsal nitelik sergileyen (TKB, 2004: 430) ya da turizm bölgelerinde olduğu gibi düşük nüfusuna rağmen kentsel yaşam biçiminin hâkim olduğu alanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda üzerinde tam bir anlaşmaya varılan kırsal alan tanımlamasının bulunmaması önemlidir. Buna rağmen bu çalışma kapsamında Türkiye’deki kırsal alan ile ifade edilmek istenen; nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik kaynakların geniş anlamda tarım sektörüne dayalı, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin toplumsal yaşam üzerinde daha yüksek düzeyde etkili olduğu, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik imkanlarının toplumun geri kalanı ile karşılaştırıldığında daha düşük düzeyde seyrettiği yerleşim bölgeleridir.

Türkiye kırsal alanı çeşitli kısıtlılık ve sorunlar ekseninde tanımlanmaktadır. Kentsel alanla karşılaştırıldığında daha yoksul olan kırsal alanda, tarımsal yapı ve toprak dağılımı ile ilgili konular yapı üzerinde oldukça belirleyicidir. Tarım arazilerin çoğunlukla küçük üreticiler tarafından işlenmesi, bunun yanı sıra arazisi olmayan birçok üreticinin bulunması kırsal alandaki gelir ve verimliliğe yani bir diğer deyişle yoksulluğa ilişkin sorunların asıl kaynağı olarak değerlendirilebilir (Dağ, 2018: 32). Bunun yanı sıra makineleşme ve yeni tarım alanlarının açılmamasına bağlı işsizlik, tarımın ulusal gelir içindeki payının küçülmesi (Kongar, 2011: 550) ve yoksullukla ilişkili olan ancak yoksulluktan farklı olarak mal ve hizmetlere erişememeyi işaret eden eğitim ve sağlık alanlarındaki yoksunluklar Türkiye kırsalının yapısını belirlemektedir. Hizmetlerin ulaşılabilirlik ve yeterlilik düzeyi, kırsal nüfusun niteliği, kırsal yerleşimlerin plansız ve dağınık olması, örgütlenme düzeyinin düşük, mülkiyet ve

cinsiyet ilişkilerinin eşitsiz olması yine Türkiye kırsal alanını karakterize eden sorun alanları arasındadır (TKB, 2004: 432-440).

Kırsal alanda yaşam koşullarını elverişsiz hale getiren sorunlara doğru strateji ve politikalarla yaklaşmadığı takdirde bahsedilen dezavantajlar katlanarak artmakta ve çözümsüz bir görünüm kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye kırsalını karakterize eden yoksulluk, tarım alanlarında araç ve bilgi eksikliği, eğitim, sağlık, ulaşım sorunları ve buna bağlı izolasyon, yönetici ve yönetilen kesim arasında kopukluk gibi toplumsal ve ekonomik yansıması bulunan eksikliklerin makro sonuçlar doğurma kapasitesi taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Diğer yandan, çalışma kapsamında odaklanılan Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam nüfusun yaklaşık yüzde yetmiş altısının kırsal alanlarda yaşadığı bilinmektedir (TÜİK, 2018). Ayrıca yedi yaşından büyük eğitim çağındaki nüfusun yaklaşık yüzde doksanın okuma bile bilmediği, okuma oranının kadınlar arasında yüzde beşten düşük olduğu, nüfusun yarısının tarım alanında istihdam edildiği görülmektedir (Umumi Nüfus Tahriri, 1929: 22-24). O günün toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kırsal kentsel olandan farklı kılan yapısal eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik strateji ve faaliyetlerin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda kırsal alanların ulaşamadığı çeşitli hizmetlerin bu alanlara götürülmesi yoluyla kır ve kent arasındaki eşitsizliklerin yok edilmesine yönelik kalkınma çalışmaları hep var olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın bir sonraki bölümünde çeşitli şekillerde devam eden kırsal kalkınma meselesine yer verilmektedir.

Türkiye'de Kırsal Kalkınma

Kalkınma kesin sınırları ya da mutlak bir sonucu olmayan, günün koşullarına bağlı şekillenen ve mevcut şartların doğurduğu sorunların çözümlenmesine odaklanan değişim odaklı ve dinamik bir olgudur. Bu nedenle tek bir fenomen ya da faaliyet biçimine indirgenemeyen kalkınma olgusu aynı zamanda genel bir toplumsal değişim sürecini de işaret etmemektedir. Bu kavram, tüm toplumların sürekli olarak değiştiğini göz önünde bulundurmaya ve bu değişiklik doğrultusunda toplumun norm ve değerlerinin, kurum ve faaliyetlerinin, üretim yöntemleri ve kaynak tahsis yöntemlerinin etkilendiğini dikkate almayı gerektirmektedir. Ancak yine de kalkınma bahsedilen topyekûn sosyal değişim sürecini işaret etmemektedir. Aksine, tüm bu sosyal değişim sürecini etkilemeye yönelik organize edilen müdahale biçimleri ve faaliyetlere atıfta bulunmaktadır (Oakley ve Garforth, 1985:1).

Kalkınma olgusu, bireylerin faydalandığı gerçek özgürlüklerin genişletilme süreci olarak ifade edilebilir. Bu ele alış şekli kalkınmanın ekonomik kalkınmadan çok daha fazlasını içerdiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle kalkınma, gayri safi milli hasılanın büyümesi, sanayileşme ve teknolojinin ilerlemesi, kişisel gelirin artmasına indirgenemeyecek niteliktedir. Çünkü tüm bu faktörler aslında özgürlüklerin genişletilme aracı olduğu için önem kazanmaktadır (Sern, 2004: 17). Bu bağlamda kalkınma sürecinde; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda, bireylerin özgürce karar verebilmelerini destekleyecek ölçüde seçeneklerin artırılması hedeflenmektedir (Özmete, 2010: 80). Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından kabul edilen ancak yine de evrensel bir tanımlaması bulunmayan kırsal kalkınma; ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve kalkınma hedeflerine bağlı olarak farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır (Bakırcı, 2007: 33). Kavramın bahsedilen bu dinamik ve durum/sorun odaklı temeli kırsal kalkınmanın mutlak bir tanımlamasını yapmayı güçleştirmektedir.

En genel tanımıyla kırsal kalkınma olgusu kırsal alanda yaşayan bireylerin ekonomik ve sosyal refahları ile yaşam kalitelerinin yükseltilme süreci olarak ifade edilmektedir (UKKS, 2015: 10). Türkdogan'a (2006: 567) göre kırsal kalkınma kabaca ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki bireylerin tutum, düşünce ve davranışlarındaki farklılaşma sürecini işaret eden manevi kalkınmadır. Kalkınmanın bu boyutu eğitimi, uzmanlaşmayı, bilgi ve düşünme tarzındaki gelişmeyi işaret ederek aslında bireylerin kalkınma sürecini göstermektedir. İkinci kalkınma şekli ise teknoloji ile bağlantılı ilerleyen

maddi kalkınmadır. Bu ise; tarımsal, ekonomik ve benzeri alanlarda toplumun ıslah ve gelişme düzeyini işaret etmektedir. Kabaca yapılan bu ayırmada, kalkınmanın maddi ve manevi unsurlarının birbiri ile tam bir uyum içinde ilerlemek zorunda olması önemli bir noktadır (Türkdoğan, 2006: 568).

Kalkınma literatürü dikkate alındığında, bir kalkınma pratiğinin kabaca üç ana unsuru içermesi gerektiği görülmektedir. Bu unsurlardan ilki ekonomidir ve gündelik hayatın sürdürülmesine yönelik gerekli mal ve mamullerin üretilmesi için toplumun üretim tabanının geliştirilmesini içermektedir. Ekonomik kalkınmada; mal ve hizmetlerin üretimi yoluyla insan refahının yükseltilmesine odaklanılırken bir diğer unsur olan sosyal kalkınmada, hizmet unsuru ağır basmakta ve sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesine odaklanılmaktadır. Bu unsur, üretime yönelik olmayan toplum ihtiyaçlarının karşılanması için imkân ve hizmetleri işaret etmektedir. Üçüncü unsur ise beşerdir. İnsani kalkınma sürecinde tüm bireylerin sahip oldukları potansiyelleri kalkınma yolunda kullanmaları ve bu şekilde kalkınma sürecinin aktörü haline gelmeleri hedeflenmektedir (Oakley ve Garforth, 1985:2). Kalkınma sürecinde bireyin etkisinden bahseden Tütengil (2013: 143-144), bireyin refah düzeyinin yükseltilmesi ile gelişmenin sağlanabileceğini belirtmektedir. O'na göre bu süreç kalkınmanın gerektirdiği nitelik ve nicelikteki bireyin yetiştirilmesine yönelik eğitim öğretim faaliyetleri ile insan gücü ve zekâ rezervlerinin etkin şekilde kullanılmasını gerektirmektedir.

Bu noktada kalkınma sürecinde sosyal sermayenin önemi yadsınamaz boyuttur. Kişiler arasındaki ortak bağlantı ve değerlerden oluşan sosyal sermaye; bir toplumun ekonomik, çevresel ve sosyal problemlerle baş etme beceri ve kapasitesini ifade etmektedir. Sosyal ve ekonomik olanın birbiri ile bağlantılı olması kalkınma sürecinde dikkate alınması gereken bir durumdur. Her ne kadar ekonomik yönden gelişmemiş ya da kaynaklarını etkin şekilde kullanmayı bilmeyen bir grupta sosyal sermaye tek başına kalkınmayı sağlayacak potansiyeli barındırmasa da yine de toplumsal refahın sağlanmasında insan faktörü elzemdir (İnal Çekiç ve Ökten, 2009: 209-211).

Diğer yandan kendine özgü işleyişi olan kapalı ekonomik yapıya sahip kırsal alanlarda bireylerin yaşam ve gelirleri doğrudan toprağa bağlı olduğu için üretim tekniklerinin gelişmemesi, ilkel ya da geleneksel metotlarla ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi parasal gelir ve günlük gıda güvenliğini tehlikeye sokmaktadır (Tolunay ve Korkmaz, 2003: 3). Sonuç olarak kalkınmanın maddi ve manevi yönleri arasında belirtilen bu zorunlu bağ; kalkınma sürecini gerçekleştiren ve bu süreçten etkilenen birey ve toplum faktörünü odağa almayı gerektirmektedir. Bu nedenle birey, grup ve toplum refahının yükseltilmesi kırsal kalkınma olgusunun hem amacı ve hızlandırıcısı hem de bu sürecin sonucu olarak ifade edilebilir.

Kırsal kalkınma sürecinde birey refahı kadar dikkate alınması gereken bir diğer unsur ise geniş anlamda çevrenin odağa alınma gerekliliğidir. Evrensel hak ve ihtiyaçları temsil eden değerler sisteminde, bireylerin eşit ve insan onuruna yakışır şekilde yaşaması ne kadar vazgeçilmez ise aynı şekilde ekolojik dengenin korunması ve buna yönelik doğal, kültürel ve sosyoekonomik çevre koşullarının yükseltilmesi de aynı şekilde vazgeçilmez bir unsurdur (Dağ, 2018: 36). Birey dışı faktörlerin yükseltme gerekliliği süreç içinde kırsal kalkınmanın kavramsal yapısına da yansımış ve kavramın odağı yoksul kırsal halktan tüm insanlığa, doğaya ve kültürel miraslara kadar uzanmıştır. Bunu, 1975'te Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından "bu alanlarda yaşayan en yoksul kesimi oluşturan küçük çiftçiler, kiracı üreticiler ve topraksız köylülerin refah seviyesinin yükseltilmesi" olarak tanımlanan kırsal kalkınma kavramının çok daha yoğun bir içeriğe bürünmesinden anlamaktayız. Bugün Avrupa Birliği tanımlamasında -sadece en yoksul kesimin değil- tüm nüfusun daha iyi koşullarda yaşamasının sağlanması şeklinde yine nüfusa yönelik çabalara ek olarak; kırsal yaşamın devamlılığı, çevre, doğal kaynak ve mirasların korunması gibi daha geniş bir hedef ve aktivite alanı ifade edilmektedir (Bakırcı, 2007: 32).

Böylece kırsal kalkınmanın içeriği 1987 yılında BM Çevre ve Kalkınma Dünya Komisyonu

toplantısında gündeme gelen ve dönemin Norveç Başbakanı adıyla anılan Brundtland Komisyon raporunda ilk defa tanımlanan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ile genişlemiştir. Rapora göre “insanlık; gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerinden ödün vermeden bugünkü ihtiyaçlarını karşılamak için kalkınma sürecini sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir.” (UN, 1987: 15). Bu tanım yoksulluğun azaltılması, eşitliğin sağlanması ve kalkınma sürecinde sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin dikkate alınmasına odaklanmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın sacayağını ekonomik büyüme, çevresel koruma ve sosyal eşitlik olarak göstermektedir (Ibabor, 2017: 122). Bu doğrultuda en genel ifade ile sürdürülebilir kalkınma; birey ihtiyaçlarının karşılanma sürecinde çevre faktörünün dikkate alınmasını ve korunmasına yönelik çabaları içermektedir (Dominelli, 2018: 53). Bu bağlamda çoğu zaman ekonomi özelinde düşünülen sürdürülebilir kalkınma kavramı aslında, doğaya zarar vermeden bireylerin refah ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile gelecek nesillerin de bu imkanlardan faydalanmasına yönelik toplumsal çevresel ve kültürel değerlerin sağlama alınma süreci olarak ifade edilebilir (Gökçin Özuyar, 123-125).

Sonuç olarak kırsal kalkınma kavramı zaman içinde daha ayrıntılı, çok boyutlu ve çok amaçlı bir kavramsal içeriğe sahip olmuştur. Kırsal kalkınma; kentsel alanların dışında kalan ve dezavantajlı koşullarla karakterize olan ortamlarda, kaynakların istismarına neden olmadan uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik ilkeleri gözetilerek gerçekleşen faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetler; yaşam standardı, gelir, refah, verimlilik, kalite ve istihdam düzeylerinin yükseltilmesi gelişmişlik farkının azaltılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, işleme sanayilerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması, tarım ve sanayinin entegre edilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, göçün azaltılması hedeflerine yöneliktir. Böylece sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda hissedilen ihtiyaç ve önceliklerin belirlenerek tüm yetersizliklerin giderilmesine yönelik planlanmış tüm iyileştirici faaliyetler kırsal kalkınmanın kapsamına dahil edilmiştir (İnal Çekiç ve Ökten, 2009: 205). Ancak kalkınma alanında uzun vadede en verimli sonuçların elde edilmesi ancak toplumun yapı ve değer sistemlerinin kalkınmaya uygun hale getirilmesi ile mümkün olmaktadır. İhtiyaç duyulan hizmetler ile bu hizmetlerin sağlanmasına yönelik yatırımların yapı ve ihtiyaçlara uygun şekilde organize edilmesi, kırsal alanların kalkınması ile mümkündür. Bu süreçte i) çok odaklılık, ii) gönüllülük, iii) yerel önderlik, iv) kontrollülük ilkelerinin izlenmesi belirtildiği gibi sürecin etkin ve verimli işlemesi noktasında bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (DPT, 1963: 101-104).

Sonuç olarak salt fiziksel ve ekonomik faaliyetlere dayanmayan bunun yerine insan kaynakları başta olmak üzere birçok sosyal araca sahip olmayı ve bu araçların etkili kullanılmasını gerektiren kırsal kalkınma kavramı günümüzde tarımsal faaliyetlerde verimlilik ve çeşitliliğe indirgenmesi mümkün olmayan bir kapsama kavuşmuştur. Bu nedenle kırsal alanda yaşayan bireylerin kalkınma sonuçlarından etkilenecek hedef kitle olmasının yanı sıra sürecin birincil aktörü olarak görülmesi ve bu şekilde faaliyette bulunması elzemdir. Hedef kitle kalkınma sürecinde birincil aktör olarak faaliyette bulunmadığı sürece kalkınma hedeflerinin tam anlamıyla gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu kırsal alandaki bireylerin kendi kendine yardım edebilen güçlenmiş bireyler haline gelmesi ile ilgilidir. Bu noktada hedef kitlenin kalkınma sürecinde etkin rol oynaması ve kalkınmanın nerede, ne zaman, hangi programlar aracılığıyla gerçekleşeceği kararını vermesini işaret eden “katılımcılık” anahtar kavramdır. Bu doğrultuda kırsal kalkınmanın sağlanması için sosyal, siyasal, kurumsal ve politik araçlarla kırsal alanda yaşayan birey ve grupların güçlendirilmesi gerekmektedir (Dağ, 2018: 35).

Bireyler tarafından özümseyip sahiplenilmediği sürece kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Kırsal alanda bireylerin katılımını sağlamanın en etkili yolu ise; onların farkındalık, eğitim ve örgütlenme düzeylerinin yükseltilmesidir. Halkın ihtiyaç ve taleplerinin göz önünde bulundurularak oluşturulan çok boyutlu kalkınma stratejileri ile bireylerin kalkınma sürecinde güçlü birer paydaş olması sağlanmalıdır. Bu alanda uygulanacak politika ve stratejilerin belirlenmesinde, sorunların,

mevcut imkân ve potansiyellerin bütüncül şekilde ele alınması ve planlı müdahale sürecine dahil edilmesi önemlidir. Tespit edilen sorunların ortadan kaldırılması ve kırsal alanda potansiyellerin en yüksek düzeyde değerlendirilebilmesi için bahsedilen efektif uygulama ihtiyacı; kırsal kalkınma sürecinde sosyal hizmetin rol ve sorumlulukları ile karşılanabilmektedir.

Kırsal Alanda Sosyal Hizmet Uygulaması

Tarihi bir yüzyıl öncesine dayanan kırsal alanda sosyal çalışma ya da kır sosyal hizmeti, 1970'lerin ortalarından itibaren önem kazanmış bir çalışma alanıdır. Bu alandaki uygulama, politika ve araştırmalarda; kırsallığa ilişkin tanımlama, tipoloji ve özellikler çerçeve sağlamaktadır. Bu nedenle kırsallığa ilişkin tanımlama ve sınıflamalar alanın önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır (Davenport ve Davenport, 2011: 536). Kırsal alanda kalkınmanın gerçekleşmesi için sosyal yapının bütüncül şekilde ele alınma gerekliliği sosyal hizmet disiplininin önemini artırmaktadır. Çünkü sosyal hayatın herhangi bir alanında yapılan ıslahatların kalkınma için yetersiz kaldığı ve toplumsal hayatın tüm yönlerine etki edecek uygulamalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları oldukça önemli bir rolü üstlenmektedir. Kalkınma alanında özel bir donanıma sahip olan, kırsal nüfusun neye ihtiyaç duyduğunu ve neleri talep ettiğini tam anlamıyla ve hatta zaman zaman onlardan daha fazla farkında olup anlayan sosyal hizmet uzmanları birey, grup ve topluluk ile kurum ve kuruluşlar arasında bir köprü ya da katalizör olarak yer almalıdır (Türkdoğan, 2006: 570). Bu nedenle kalkınma sürecinde örgütsel ve toplumsal değişimin tüm düzeylerine katkıda bulunan sosyal hizmet, sosyal kalkınma ve sosyal hizmet kavramlarının birbirine sıkı sıkıya bağlanmasını sağlamaktadır (Özmete, 2010: 86).

Dünyada kırsal alandaki sosyal hizmet uygulamaları incelendiğinde bu alandaki faaliyetlerin 1908 yılında, ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in görevlendirdiği "Country Life Commission" üyeleri ve "National Conference of Charities and Correction" faaliyetleri ile başladığı kabul edilmektedir. Kırsal alanda sosyal hizmet uygulamalarının doğuş yıllarında Amerika'nın kırsal kesimlerinde yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yerel liderliklerin geliştirilmesi hedeflenmekteydi. Bu amaç; alanda çalışan sosyolog, öğretmen, çiftçi, politikacı ve daha birçok tarafın yer aldığı bir çalışmayı doğurmuş ancak sosyal hizmet uzmanları bu faaliyetlere sadece çevresel bir katılım sağlamıştır. Bunun üzerine kırsal alanda sosyal hizmet uygulamalarını tetiklediği kabul edilen National Conference of Charities and Correction konferansında "Country Life Commission" başkanı Liberty Hyde Bailey kırsal alanda hayatın çok önemli meselelerine karşı sosyal hizmet uzmanlarının aktivitelerini genişletmesi konusunda görüş bildirmiştir. Böylece dünyada kırsal alanda sosyal hizmet uygulamalarının tohumları atılmıştır. Ancak 1917 yılında ABD'nin İkinci Dünya Savaşı girmesi ile ulusal ilgi savaş alanına kaymış ve kırsal kalkınma konusu gündemden düşmüştür (Martinez-Brawley, 1980: 44).

1960'lara gelindiğinde yoksullukla mücadele ve kırsal bölgelerin kalkındırılmasına yönelik programların ABD'de önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bu programlar kırsal bölgelere sosyal hizmet ve diğer insani yardımların götürülmesi konusunda organize edilmiş böylece kırsal kalkınmaya hizmet eden uygulamalardır. Böylece İkinci Dünya Savaşı nedeniyle kırsal alanlarda sosyal hizmet uygulamalarına yönelik kaybedilen ilginin tekrar kazanılmaya başladığı görülmektedir (Martinez-Brawley, 1980: 48).

Önceki bölümde ele alındığı gibi kırsal alanlarda; kapalı ekonomik sistem, kaderci ve muhafazakâr yapı, kadın - erkek ya da yoksul - zengin arasında eşitsizliklerin daha yoğun hissedilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler ve bu bağlamda yaşanan yoksunluklar, kaynakların verimsiz kullanılması gibi çok boyutlu sorun alanları bulunmaktadır. Kırsal alanda yaşayan bireylerin bu sorun alanları tarafından ezilmelerinin engellenmesi planlı sosyal müdahale ve sosyal politikaların varlığına bağlıdır. Dominelli (1997: 33) her bireyin nerede yaşadığından bağımsız olarak toplum ve hatta dünyanın geri kalanı ile eşit fırsat ve imkanlara erişim hakkı olduğunu belirtmektedir. Bu hak

kırsal alanda hüküm süren dezavantajlı durumun kalkınma ile ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir.

Kalkınma sürecinde kırsal alanların bileşik ve karmaşık bir yapıya sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Herhangi bir kırsal alan için geliştirilen stratejinin farklı bir kırsal alana uymayabileceği dikkate alınmalı, farklı alanların farklı sorun ve ihtiyaçlarına karşı tetikte olunmalıdır. Bu durum birbirinden farklı kırsal kalkınma stratejilerini yani özelleştirilmiş müdahale süreçlerini beraberinde gerektirmektedir (Tolunay ve Korkmaz, 2003: 5). Diğer yandan, kırsal alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları, farklı nüfus grupları ile çalışma noktasında hazırlıklı olmalıdır. Farklı kırsal toplumlar birbirinde farklı etnik, kültürel, dini, sosyal özellikler sergilemekte ayrıca cinsiyete, sınıfa ve sosyoekonomik duruma bağlı farklı uygulamalara sahip olabilmektedir (Davenport ve Davenport, 2011: 537). Tüm bu farklılıkların varlığı, kırsalın bağlamlarının dikkatli şekilde ele alınmasını ve anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu zorunluluğun bir nedeni; kırsal alanda etkili olan coğrafya, demografi, ekonomi, politik ve yapısal boyut ile topluluk bağlamlarının bu alanlarda yaşayan bireylerin hayatlarını doğrudan etkilemesidir. Bu bağlamlarla kurulan ilişkiler kırsal nüfusun yaşam tarzını şekillendirdiği için sosyal hizmet uzmanlarının müdahale planlarında coğrafi, demografik, politik-yapısal ve topluluk unsurlarını gözetmeleri elzemdir (Pugh ve Cheers, 2010: 3).

Bunun için ilk yapılması gereken Tütengil'e (1975: 79) göre vak'a çalışması, istatistiki analizler gibi birbirini tamamlayan farklı yöntemler aracılığıyla kırsal alanın tüm yönleri ile tanınmasıdır. Tüm boyutları ile ele alındıktan sonra kırsal alanda tespit edilen tek bir durum ya da sorun alanına odaklanmak yerine çok boyutlu ve çok yönlü kalkındırma çabaları organize edilmeli ve yürütülmelidir. Bahsedilen çok boyutluluk bireylerin eğitiminden çiftçinin topraklandırılmasına; kredilendirmeden tarımda sulamaya kadar uzanan bütüncül bir uygulamayı gerektirmektedir. Ayrıca sadece kırsal alanın tüm yönleri ile ele alınması ile yetinilmemelidir. Kırsal yapının toplumun bir parçası olduğu akılda tutularak bütün ile ilişkisi gözetilmelidir. Çünkü her ne kadar yalın ilişkilerle karakterize olduğu düşünülse de kırsal alanlar aslında sosyokültürel ve sosyoekonomik ilişkileri ile karmaşık bir yapı sergilemektedir. Etkili kalkınma süreci bu kompleks yapıya uygun planlanandır.

Bahsedilen çok boyutlu sorun ve müdahale alanları kırsal kalkınma sürecinde "genelci sosyal hizmet" uygulamasının önemini ortaya koymaktadır. Kırsal alanlarda sosyal hizmet uygulaması için genelci yaklaşım benimsenmektedir. Bu durumda;

- i) Kırsal alanlarda özelleştirilmiş hizmetlerin daha az bulunması gibi önemli bir zorunluluk,
- ii) Kırsal alanlarda çok çeşitli müdahale yöntemleri ile farklı uygulama becerilerine ihtiyaç duyulması,
- iii) Genelci uygulamanın sosyal hizmet uzmanlarına kırsal hayatın kültürel yanı ile uyum içinde çalışma fırsatı tanınması,
- iv) Bütüncül bir bakışa, ekonomi, politik, kır sosyolojisi, coğrafya gibi çeşitli alanlardan gelen bilgi gövdelerine sahip olması beklenen sosyal hizmet uzmanının genelci bakış açısıyla hem diğer disiplinlerden elde ettiği bilgiyi hem de topluluk dinamiği ve üyelerden elde ettiği yerel bilgiyi uygulamaya aktarabilme esnekliği kazanması etkili olmaktadır (Green, 2003: 210).

Duyan ve Bayır'a (2016: 42) göre genelci sosyal hizmet; her düzeyde, çok yöntemli ve çok yaklaşımli bir uygulama sunmaktadır. Genelci sosyal hizmet uygulamasının dört temel dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; sosyal davranışların fiziksel ve sosyal çevre ile bağlantılı yapılandığına ilişkin çevresel koşulların birey üzerindeki etkisini dikkate almayı gerektiren düsturdur. İkincisi değişim için çok düzeyli değerlendirme ile işe başlanması gerekliliğidir ki bu herhangi bir tekil olay ele alınırken daha geniş bir perspektifle bakmayı, birey, grup ve toplumdaki yansıma ve gerekçelerin gözden kaçırılmamasını işaret etmektedir. Üçüncü olarak bireyden topluma kadar her düzeyden müracaatçı ya da müracaatçı grubuyla uygulama yapabilme becerisine sahip olmayı gerektiren farklı

düzeylerde müracaatçı sistemleri ile çalışabilme yeteneğidir. Genelci sosyal hizmetin son dayanağı ise araştırma ve sosyal politika üzerinedir. Bu dayanak araştırma yaparak sosyal gerçekliğin fark edilmesine hizmet etmek ile sosyal gerçeğin keşfedilen yönlerini uygulamaya aktarmayı; sosyal politika için bilgi gövdesi oluşturmak ile sosyal politikalardan müracaatçı grubunun faydalanması için çalışmayı aynı anda işaret ederek koşullu bir ilişkinin kurulmasına olanak tanımaktadır.

Kentsel alanlarda özelleştirilmiş hizmetlerin çokça bulunması nedeniyle genelci uygulama aslında en iyi kırsal alanda sosyal hizmet uygulamasına uymaktadır (Davenport ve Davenport, 2011: 538). Genelci sosyal hizmet uygulamasında çoğu sorun için birden fazla sistemle müdahale edilmesi gerektiği ve herhangi bir sorunda tek bir açıklama ya da çözümün sonuç vermeyeceği kabul edilmektedir (Zastrow, 2013: 93). Bu bağlamda kırsal alanda genelci sosyal hizmet; yaygın gözlenen geniş skaladaki problem alanlarıyla mücadelede; bahsedilen eşitsizlik, yoksulluk ve kısıtlılıkların yok edilmesi ya da en azından birey, grup ve toplumlar için daha baş edilebilir düzeye indirilebilmesi için imkân sağlamaktadır. Bu genelci sosyal hizmetin geniş bir yöntemsel çeşitliliğe ve uygulamada farklı bilgi ve beceri gövdelerine sahip olması ile ilgilidir.

Kırsal alanda sosyal hizmet uygulamasının çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu avantaj ve dezavantajlar kırsallığın kendi dinamiğinden kaynaklanan, kırsal alanların sosyokültürel yapısı ile ilgili unsurlardır. Kentsel alana kıyasla genellikle birincil ilişkilerin yaygın olarak sürdürüldüğü, bireylerin birbirini daha yüksek düzeyde tanıdığı, maruz kalınan problemlerin daha yüksek düzeyde benzerlik içerdiği kırsal alanda iletişim kanalları daha açık, iş-birliği ve birliktelik duygusu daha yüksektir. Bu kırsal alanda sosyal hizmet uygulamasının güçlü yönleri olarak değerlendirilebilir. Öte yandan kentsel alana kıyasla toplumsal ilişkilerin daha sınırlı ve kapalı olması, coğrafi anlamda daha izole bir bölgede bulunulması ve sosyal devlet aygıtları ile daha sınırlı iletişimin bulunması bu alanlarda sosyal hizmet müdahalesini zorlaştıran etkenler olarak sıralanabilir. Bireysel, coğrafi ve hizmetlere erişim noktasında izolasyonu doğurma riski müdahale sürecinde dikkate alınmalıdır.

Kırsal alanda faaliyet gösteren sosyal hizmet uzmanları, gizliliğin sağlanamadığı, mesleki faaliyetlerin anonim şekilde yürütülemediği ortamda çalışmayı öğrenmek zorundadır. Çünkü kırsal alanlarda çoğu zaman herkes diğerlerinin ne yaptığını bilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının böyle alanlarda faaliyet göstermesi özel hayatlarının görünür hale gelmesini beraberinde getirebilmekte, dahası yerel norm ve değerlerle çelişen davranışları nedeniyle eleştiriye uğramasına ya da kişisel tercihleri ile yerel halkı istemsizce yönlendirebilmesine neden olabilmektedir. Kırsal alanın karakterinden kaynaklanan bu gibi durumlar uygulama sırasında dikkate alınması gereken noktalar arasındadır (Davenport ve Davenport, 2011: 538).

Diğer yandan Pugh ve Cheers'e (2010: 25) göre kırsal alanlarda sosyal hizmet uzmanları bulundukları konum ve işlevleri itibari ile müdahale sonuçlarını değerlendirme konusunda önemli bir avantaja sahiptir. Kırsal alanlar her ne kadar kentsel alanlarla karşılaştırıldığında daha yavaş gelişen ve meydana gelen içsel ve dışsal değişimin daha az görünür olduğu bölgeler olsalar da kesinlikle statik yapılar değildir. Bu nedenle kırsal alanda bulunan sosyal hizmet uzmanları müdahale ettikleri yapının dinamik yanlarını gözlemeye çalışmalı ve kendi müdahaleleri aracılığıyla değişime sağladıkları desteği dikkate almalıdır. Bu kırsal alanda faaliyet gösteren sosyal hizmet uzmanlarının kendi müdahalelerini değerlendirmelerine destek sağlayan önemli bir avantajdır.

Genelci sosyal hizmet uygulaması; i) durum ya da sorunun sistem içinde ele alınma gerekliliği, ii) ihtiyaç duyulduğu takdirde çok düzeyli şekilde ve iii) her düzeyin gerektirdiği roller ile uygulama yapabilme istek ve becerisi ile asli olarak müracaatçı grubunun "güçlendirilmesi" ile "sosyal adaletin" sağlanmasına yöneliktir (Duyan ve Bayır, 2016: 44). "Kendi kendine yetebilme" durumu güçlendirme sürecinden beklenen en temel unsurdur. Bu, bireyin herhangi bir işi yapabileceği ve bu süreçte en

doğru kararları kendi başına alabileceğine yönelik duyduğu inancı göstermektedir (Özmete, 2012: 120). Güçlendirme; herhangi birini etkin kılmaktan farklı şekilde bireyin kişisel, kültürel ve yapısal düzeyde farkındalık ve becerisinin artırılmasıdır. Ayrıca bir yönlendirme ya da empoze etme sürecini değil işbirliği kurmayı ve müzakere etmeyi gerektirmektedir. Böylece kavramsal ifadesi ile çatışacak şekilde güçlendirme aslında sosyal hizmet uzmanının bireyler için yaptığı bir şey değil onlar ile birlikte başarabileceği bir yetkinlik durumudur (Thompson, 2016: 42-43). Sosyal adalet ise; ortalamanın üstünde yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dezavantajların gözlemlendiği gruplarda çalışmayı gerektiren sosyal hizmet alanında, yokluğu bizatihi etik bir sorun teşkil eden en temel değerdir (Thompson, 2013: 173).

Bireylerin sosyoekonomik yetersizliklerinin yok edilmesi temel ihtiyaçları karşılanmayan bireylerin toplumsal hayatın meselelerine ve kendi geleceğine karşı duyarsız olma riski göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemlidir. Ancak sosyoekonomik yetersizliklerin yok edilmesinden çok daha fazlasını işaret eden kırsal kalkınma alanı ihtiyaçların karşılanmasının yanında sorunun taraflarının çözüm sürecinde aktif rol oynamasını işaret eden katılımı gerekli kılmaktadır. Bu, meşruiyetini hak ve ihtiyaçlardan alan ve kırsal alanda yaşayan nüfusun güçlenmesi, yapabilir kılınması yönünde tesiri olan bir olgudur (Dağ, 2018: 36). Benzer şekilde Duyan (2010:199) insanların yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmaları için ihtiyaç duydukları kişisel, kişilerarası ve politik güce sahip olmalarına ve yaşamlarını zorlaştıran politika, kurum ve tutumlar üzerinde değişiklik yaratmalarına destek sağlanmasını sosyal hizmette güçlendirme ile ifade etmektedir. Katılımın sağlanması ile sadece tarafların pasifize edilmesi engellenmez aynı zamanda yerel bilgi devreye sokulur. Bu, ihtiyaç, öncelik, hedef, imkân ve kaynakların bilinmesi noktasında pratikten uygulamaya aktarılacak önemli bir bilgi kümesinin sosyal hizmet müdahale sürecine aktarılması demektir. Kırsal kalkınma alanında sosyal politika ve stratejilerin belirlenmesinde yerel bilginin önemi açıktır. Genelci sosyal hizmet uygulaması topluluk ve topluluk üyelerinden elde edilen bilginin müdahale sürecine aktarılması, yaratıcı ve esnek şekilde yerel kaynakların kullanılmasını desteklemektedir (Green, 2003: 210). Dominelli'ye (2018: 219) göre tüm müdahale planında yerel bölgesel bilgi ile tüm dünya üyelerini birbirine bağlayan çeşitli bağlılıkların dikkate alınması elzemdir.

Tüm dünya nüfusunun birbirine bağlı olduğu gerçeği kırsal kalkınma alanında sosyal hizmet müdahalesinde bir diğer anahtar kavram olarak "sürdürülebilirliği" gündeme getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma alanında yeşil sosyal hizmet bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (Dominelli, 2018: 53). Çok boyutlu ve çok taraflı kırsal kalkınma sürecinde ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin uyum içinde sürdürülmesine ve birey, grup ve toplum refahının yükseltilmesine hizmet etmesini sağlayacak olan sosyal hizmet bilim ve mesleğidir.

Kalkınma sürecinde yapısal uyumun ve refah düzeylerinin yükseltilmesi için çalışan sosyal hizmet, bireylerin kurum ve sosyal yapılar ile ilişkisini yükselterek hayatlarını kolaylaştırmak için müdahalelerini gerçekleştirmektedir. Bu amaçla mevcut koşullardan bireyin en yüksek düzeyde fayda elde edebilmesi için çalışmaların yanı sıra mevcut yapı ve güç ilişkilerine meydan okuyarak yeni bir sosyal yapının kurulmasına da destek sağlayabilir (Dominelli, 1997: 35). Sosyal değişimin sağlanmasında farklı rol ve tutumları ile sosyal hizmet kilit konumdadır. Yerel toplulukta sosyal kalkınma ve sosyal değişimin sağlanması için; kaynak arama, kaynakların adaletli tahsis yollarını geliştirme, hizmetlerin tasarım ve sunum süreçlerine destek verme, bireysel ve yerel- kolektif ihtiyaçlara cevap verme, sosyal, ekonomik, çevresel haklardan ülke sınırlarındaki herkesin eşit şekilde faydalanabilmesini sağlama görevlerini üstlenmektedir (Dominelli, 1997: 38).

Son olarak kırsal alanda kurgulanan güçlü bir sosyal hizmet müdahalesi için geçmişin aydınlatılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Martinez-Brawley, 1980: 50). Diğer bir ifade ile etkili bir sosyal hizmet müdahalesi; sosyokültürel yapının tam anlamıyla tanınması, tarihsel gelişimi hakkında bilgi sahibi olunmasını gerektirmektedir. Geçmişin aydınlatılması aynı zamanda bu alanda kalkınmaya

yönelik geçmiş uygulamalar ile bu uygulamaların yeterlilik ve yetersizlikleri hakkında bilgi sahibi olunmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda bir sonraki bölümde bir örnek olay olarak köy enstitülerine yer verilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren uygulamalardan biri olarak köy enstitülerinin incelenmesi, güçlü sosyal hizmet müdahalesinin yapılandırılmasında tarihin aydınlatılması noktasında önemli bir kazanç sağlamaktadır.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kırsal Kalkınma ve Genelci Bir Sosyal Hizmet Uygulama Örneği Olarak Köy Enstitüleri

Erken dönem Türkiye kırsal kalkınması incelenirken içinde bulunulan dönem ve koşulların dikkate alınması bir zorunluluktur. Öncelikle Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşından sonra ülke nüfusunun büyük ölçüde azaldığı ve bunun ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir dezavantaj olduğu hatırlanmalıdır (HÜNEE, 2008: 49). Ayrıca azalan nüfus içinde ekonomik faaliyetlere katılan yetişkin erkek nüfusunun daha da düşük olması önemli bir sorundur. 1927 sayımına göre 13,6 milyonluk ülke nüfusunda özellikle 15-44 yaş grubundaki erkek oranının oldukça düşük bulunması bu bağlamda kalkınmanın önünde önemli bir engel olarak değerlendirilebilir (TÜSİAD, 1999: 37). Diğer yandan, sanayileşme alanında önemli bir ilerlemenin sağlanamadığı, ekonominin tarımsal niteliğinin sürdürüldüğü bu dönemde sosyal politika uygulamalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenen liberal politikalar başarısızlıkla sonuçlanmış, özel girişimciliğe önem veren bir politikanın izlenmesi için tüm kanun, kredilendirme ve finansman önlemlerine rağmen liberal kalkınma hedefi yerini devletçi anlayışa bırakmıştır (Koray, 2018: 155 ve Tokol, 2019: 58). Ayrıca nüfusun çok büyük bir kısmının kırsal alanda yaşadığı, toplam işgücünün neredeyse tamamının tarım alanında istihdama katıldığı, ilkel tekniklerle sürdürülen tarıma dayalı ekonominin yoksullukla mücadelede yetersiz kaldığı, okullaşma ve okuma yazma oranlarının düşük olduğu cumhuriyetin ilk yılları Osmanlı'dan devir alınan sorunlu mirasın izlerini taşımaktadır. Böyle bir sosyoekonomik yapı içinde kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi öncelikle bireylerin ve toplumun eğitilmesini şart koşturmaktadır.

Her alanda reformcu bir politikanın benimsendiği bu dönemde, eğitim alanında birçok kanun ve proje geliştirilmiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat, 1926 yılında Medeni Kanun, 1928 yılında Latin Harflerinin kabulü bunlar arasındadır. Ayrıca 1932 yılında Türk Tarih Tezi, 1936 Güneş Dil Teorisi gibi çalışmalar ile Halkevleri, Köy Enstitüleri, Tercüme Bürolarının kurulması yine aynı şekilde genç Türkiye'nin eğitim alanındaki önemli adımlarıdır (Anık, 2006: 280). Türkiye'nin en önemli meselesi olarak görülen eğitim alanına yatırım yapılma gerekliliği bu dönemde fark edilmiş olsa da yoksulluk ve imkansızlıklarla savaşılan ülke potansiyeli ne ekonomik ne de sosyal anlamda bu alandaki ihtiyaçlara yetememekteydi. Kirby'nin (2018: 54-65) belirttiği gibi bu çıkmaz içinde yeni ve etkili bir eğitim sisteminin oluşturulabilmesi için ABD ve Avrupa'dan eğitim uzmanları¹ ile çalışılmış ancak bu uzmanlar Türkiye'yi kendi dinamiği içinde değerlendirme konusunda isteksiz/yeteneksiz kaldıkları için sosyokültürel yapı ile uyumlu olmayan öneri ve soyut programlardan ileri bir sonuç elde edilememiştir. Bu noktada kısıtlı bütçe içinde eğitim alanında devrim niteliğinde bir programa duyulan ihtiyaç; eğitimin doğrudan ekonomik hedeflere katkı sağlamasını gerektirmiştir (Kirby, 2018: 79).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların gereği olarak çeşitli eğitim programları organize edilmiştir. Bunlardan biri olan öğretmen kursları; kırsal alanda yaşayan halkın okuma yazma öğrenmesine yönelik askerliğini çavuş ya da onbaşı olarak tamamlayan köylü gençlerin 6 ay eğitim görerek öğretmen rolünü yürütmesine ilişkin projedir. Bu öğretmenler kırsal alandaki çocuklara okuma

¹ ABD'den J. Dewey, Almanya'dan Kerschensteiner davet edilmiş ancak yerine Dr. Kuhn gelmiştir. Dewey ve Kuhn'ı takiben farklı birçok uzmanın Türkiye'ye gelerek inceleme ve gözlemde bulunduğu ve çeşitli raporlar ile öneriler geliştirildiği bilinmektedir.

yazma öğretmek ve okulun bahçesinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri yürütmekle görevlidir (Bakırcı, 2007: 82). Eğitimin devlet üzerindeki mali yükünün hafifletildiği bu projenin başarılı olması ve uygulamanın bir sisteme oturtulma isteği ile deneyim yaygınlaştırılmış ve böylece köy enstitüleri için uygun koşullar hazırlanmıştır (Anık, 2006: 290). Bu nedenle köy enstitüleri yeni bir proje olarak değil 1930'lardan itibaren fikir düzeyinde var olan, 1937'den itibaren resmi bir denemesi uygulanan Köy Eğitimci projesinin 3 yıllık deneme sürecinden olumlu not alması ile resmen hayata geçmesi olarak değerlendirilmektedir (Karaömerlioğlu, 1998: 54).

17 Nisan 1940 tarihinde TBMM'nin kabul ettiği 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanununun ilk maddesi gereğince; "köy öğretmeni veya köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif vekilliğince Köy Enstitüleri açılması" kararlaştırılmıştır. Kanunun üçüncü maddesinde tam devreli köy ilkokullarını bitiren sağlıklı ve enstitü eğitimine uygun bulunan öğrencilerin en az beş yıl boyunca eğitim görmeleri ve beşinci maddesinde bu eğitimden mezun olanların en az yirmi yıl zorunlu hizmet vermeleri kararlaştırılmıştır (Resmî Gazete, 1940). Her 3 ya 4 ili içine alan 21 bölgede bir enstitü olacak şekilde, bölge ihtiyaçları ve koşullarına göre farklılık gösteren enstitülerin hayata geçirilmesinde dönemin milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel ile İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç önemli rol oynamıştır. Enstitülerin kuruluşunda bölgeler arası farklılıkların dikkate alınması ve 1943 yılına kadar belirli bir müfredatın takip edilmesi yerine enstitü öğretmenlerinin oluşturdukları çalışma programlarının takip edilmesi sosyal ve çevresel şartların dikkate alındığı eğitim yapısını desteklemiş görünmektedir (Avcı Akçalı, 2015: 36).

Köy enstitülerinin faaliyetlerini İsmail Hakkı Tonguç "*köyün kendi içinden canlanması*" şeklinde ifade etmektedir (Türkoğlu, 2019: 481). Bu söylemden anlaşılabileceği gibi köy enstitüleri uygulamasında katılım ve kendi kendine yardım ilkelerine oldukça önemli bir yer verilmiştir. Kentsel alanlarla kıyaslandığında daha izole ve kapalı sistemlerin sürdürüldüğü kırsal alanlarda "*içten*" gelen güce duyulan ihtiyaç oldukça büyüktür. Bu doğrultuda sadece kırsal alanı bilen, oradaki birey ve grupların dillerinden anlayan, onlarla hemhal olanlar tarafından kalkınmanın tetiklenebileceği gerçeği köy enstitülerinde dikkate alınmış görülmektedir. Kırsal alan kalkınmasında bir ilke olarak karşımıza çıkan "yerel liderlik" köy enstitüleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Köyü bilen, köydeki hayata uyum sağlamak istekli ve becerikli olan öğretmenler tarafından köylünün eğitilmesi, köy enstitülerinin sadece bir öğretmen yetiştirme değil kırsal kalkınma projesi olarak görülmesinde etkilidir. Karaömerlioğlu'nun (1998: 58) belirttiği gibi köyü bilmeyen öğretmenler tarafından köylüye herhangi bir şey anlatılması zaten mümkün değildir. Diğer taraftan, köy enstitülerinde görev alan öğretmenler köylülerle uyum sağlayamamış ve köylü ile özdeşleşmemiştir. Yerel değerlere önem vermek yerine bu durumu ret edip topyekûn modernleşmenin önerilmesi bu kurumların temel bulmasını engellemiştir.

Kırsal alanları karakterize eden çok çeşitli ihtiyaç ve sorun alanları köy enstitülerinin kırsal alan için öğretmen yetiştirmekten çok daha fazlasını yapmasını gerektirmiştir. Bu nedenle eğitim ve tarımsal faaliyetlerin yanı sıra kızların teknik dersler kapsamında dikiş, örgü dokuma, ziraat sanatları; erkeklerin demircilik, yapıcılık, dülgerlik işlerini öğrendiği bilinmektedir. Gündelik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik gerekli bilgi ve becerinin kazanılmasına yönelik tüm eğitimler tüm kırsal alanın kalkınmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Öte yandan Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal alanlarda en az tarımsal ve teknik bilgiler kadar önemli olan bir diğer mesele ve belki de en önemli ve ivedi çözüm gerektiren alanlarının başında sağlık konusu gelmekteydi. Türkoğlu (2019: 412); çalışmasında Sağlık Bakanlığı ile enstitüler arasında işbirliğinin oluşturulamaması, enstitüde eğitim gören öğretmenlerin iğne yapmak gibi temel pratiklerden ileri gidememesi, doğrudan sağlık personeli olan kişilerin köy hayatını anlayıp ayak uyduramaması gibi nedenlerle yeni bir uygulamanın hayata geçirildiğinden bahsetmektedir. Bu uygulama köy enstitüleri bünyesinde kurulan sağlık kollarıdır.

Sağlık kolları aracılığı ile kırsal kalkınma konusunda bilinçli, köye bağlanacak ve sağlık hastalık durumlarına çözüm bulacak nitelikli elemanların yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Böylece, köy enstitülerinin sadece öğretmenlerin yetiştirildiği bir sistem olmadığı görülmektedir. Kırsal alanın bir bütün olarak ele alınarak, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden gelişimin hedeflendiği ve yaygın gözlenen sağlık, kültür, tarım gibi çeşitli sorunların çözülmesine odaklanıldığı bir sistemdir. Bu genelci sosyal hizmetin bütüncül ve çok boyutlu yaklaşımı ile uyumludur. Diğer yandan enstitüler; ziraat ve teknik alanlarında yoğun çalışmaların varlığına rağmen kültürel uğraşların savsaklandığı eğitim kurumları olmakla eleştirilmektedir. Kendisi de enstitüde öğretmenlik yapmış olan Tütengil; bu durumun ihtiyaçlara cevap veren eğitim tarzından kaynaklandığını belirtmektedir. O'na göre enstitülerin ilk yıllarında altyapının oluşturulmasına yönelik çabalar o günkü şartlarda daha öncelikli meseleler idi. Ayrıca savaş koşullarında buğday üretebilmek kitap okuyabilmekten çok daha önemli ve nitelikli bir uğraş olarak görülmekteydi (Karaömerlioğlu, 1998: 58).

Köy enstitülerinde kültürel faaliyetlerden daha fazla zirai ve teknik alanlara odaklanıldığı konusundaki haklı eleştiri belki de sosyal çevre ile uyumlu müdahale planı oluşturduğunu göstermektedir. Benzer şekilde genelci sosyal hizmet uygulamasında sorun ve müdahale alanları öncelik sıralamasına göre değerlendirilirken "bireyin bulunduğu yerden başlama" ve "öz-belirlenim hakkı" müdahalenin temel ilkeleri arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda dönemin ve kırsal alanda yaşayan birey ve grupların koşulları dikkate alındığında enstitü programında doğrudan ekonomik çıktı ya da ürüne yönelik eğitime ağırlık verilmesi, ancak bunun yanında sosyal ve kültürel alandaki faaliyetlerin de sürdürülmeye çalışılması anlaşılabilmektedir.

Diğer yandan Köy enstitülerinin önemli bir kesim tarafından eleştirilen faaliyetler ile anıldığı hususu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü bu eleştiriler hem siyasi ortamlarda hem de halk arasında yaygın gözlenen ve geniş bir düzlemde yansıma bulan önemli tartışmalardır. Bahsedilen tartışmaların odağında; genel olarak iki meselenin yattığı görülmektedir. Bunlardan ilki enstitülerde komünizm öğretisinin yerleştirilmeye çalışılmasıdır. Diğer nokta ise dönemin şartları dikkate alındığında, kız ve erkek öğrencilerin beraber eğitim görmelerinin diğer bir ifade ile enstitülerde uygulama bulan karma ve yatılı eğitimin ahlaki olarak kabul edilemez niteliğidir (Yıldız ve Akandere, 2017: 290). Türkiye'nin önemli şair ve romancısı, aynı zamanda Türkiye muhafazakâr kesiminin önemli fikir insanlarından Necip Fazıl Kısakürek, köy enstitüleri ile ilgili önemli eleştirilerde bulunmuştur. O'na göre enstitüler Anadolu gençlerinin içindeki inançlarını, milli duygularını erozyona uğratmak ve onları kendi kültürel yapılarından koparmak için özel olarak tasarlanmış küfür merkezi olarak faaliyet gösteren kurumlardır (Kısakürek, 1962: 34).

Tüm bu tartışma ve farklı değerlendirmelere rağmen köy enstitüleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren genelci bir sosyal hizmet uygulama örneğidir. Tarım, sağlık, eğitim, ev ekonomisi, köy sanatları, kooperatifleşme, demokrasi gibi çok geniş bir alanda faaliyet gösteren enstitüler bu özelliği ile kırsal alanın bütüncül bir bakışla ele alındığı, tüm alanlarda topyekûn iyileşmenin planlandığı sistemler olarak kırsal kalkınma ve genelci sosyal hizmet uygulaması ile uyum içindedir. Karaömerlioğlu'na (1998: 59) göre dönemin Türkiye'sinde kırsal alan ile kentsel alan, elitler ile köylüler arasında var olan keskin uçurum; köy enstitüsü projesi ile bir bakıma köylerden elitlerin yetiştirilmesi ile yok edilmeye çalışılmıştır. Bu çaba; mevcut potansiyel ve kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılması ile çok şey başarılabilceğini benimseyen sosyal hizmet perspektifi ile uyum içinde olan bir yaklaşımdır. Sosyal hizmet bağlamında enstitü faaliyetleri değerlendirildiğinde yerel halkın refah ve iyilik hallerinin düzeltilmesine yönelik sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda faaliyet gösteren, çok odaklı, çok boyutlu bir sosyal hizmet müdahale örneği olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hakim olan toplumsal yapı ve ihtiyaçların dikkate alınması bu dönemde uygulanan kırsal kalkınma pratiklerinin değerlendirilmesi noktasında önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. Savaşın izlerini taşıyan, eğitim ve sanayileşme düzeyinin düşük olduğu, ülke nüfusunun büyük oranda kırsal alanda yaşadığı ve ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde toprağa bağlı olduğu Cumhuriyetin ilk döneminde, Türkiye kırsalı çeşitli sorun alanları ile karakterize olmaktadır. Bahsedilen sosyoekonomik yapı kırsal alanın kalkınmasında olanakları gözetken, ihtiyaçlara cevap veren, çok boyutlu ve bütüncül müdahale planlarına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Kaynak ve ihtiyaçların buluşmasında işlev gösteren sosyal çalışma; kurum ve bireyler arasında köprüler oluşturarak bireylerin sosyal işlevselliklerinin yükseltilmesine yönelik müdahalelerini gerçekleştirmektedir. Kırsal alanda özelleştirilmiş hizmet modellerinin yeterli düzeyde bulunmaması, ekonomik faaliyetler ile gündelik yaşamın iç içe geçmiş olması, doğa ile kültürün belirleyiciliğinin yüksek olması, yerel bilgiye, tüm düzey ve sistemlerle çalışma becerine ihtiyaç duyulması gibi nedenler ile genelci sosyal hizmet uygulaması kırsal alanda en etkili sonuçları vermektedir. Bu kapsamda Köy Enstitüleri, o günün çevresel koşullarında ekonominin yanı sıra sosyal ve beşerî kalkınmaya katkı sunan bütüncül bir kırsal kalkınma projesi ve genelci bir sosyal hizmet uygulama örneği olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak enstitüler; bireylerin potansiyelini harekete geçirmeye, onların güçlendirilmesine ve kendi kendilerine yardım edebilecek sosyal işlevsellik düzeyine erişmelerine hizmet eden; sosyal eşitlik ve sosyal adalet ilkelerini gözetken; doğrudan ihtiyaçlara cevap verilmesi üzerine kurulu, makro ve mikro düzeyde ülke ve yerel koşullarla uyumlu, ihtiyaç duyulan potansiyelin sürekli sistem içinde üretilmesi ile sürdürülebilir kırsal kalkınma faaliyetleri olarak iyi bir genelci uygulama örneğidir.

KAYNAKÇA

- Anık, M. (2006). Bir modernleş(tir)me projesi olarak köy enstitüleri. *Divan İlmi Araştırmalar* 20, s. 279 – 309.
- Avcı Akçalı, A. (2015). “Karanlık sokağı aydınlatan” enstitü: Aksu Köy Enstitüsü. *Turkish Studies*, 10(5), s. 27-56.
- Bakırcı, M. (2007). Türkiye’de kırsal kalkınma: Kavramlar-politikalar-uygulamalar. Ankara: Nobel.
- Dağ, R. (2018). Türkiye’nin kırsal kalkınma deneyimi. F. Gür, M. Bayramoğlu (Der.). *Sürdürülebilir yaşam penceresinden yerel ve kırsal kalkınma* (ss. 32-44) içinde. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Davenport, J., A. ve Davenport, J. (2011). Rural practice. T. Mizrahi ve L., E. Davis (Baş. Ed.). *Encyclopedia of social work: Volume 3: J – R* (20. Baskı), (ss. 536-541) içinde. Wahington ve New York: NASW Press ve Oxford University Press.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). Kalkınma planı (Birinci Beş Yıl) 1963 – 3967. Ankara.
- Dominelli, L. (1997). Social work and social development: A partnership in social change. *Journal of social development in Africa*, 12(1), s. 29 – 38.
- Dominelli, L. (2018). Yeşil sosyal hizmet: Çevre krizlerinden çevresel adalete. A. İ. Çoban (Çev. Ed.). Ankara: Nika.
- Duyan, V. (2010). Sosyal hizmet: Temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri.
- Duyan, V., Bayır, Ö., Ö. (2016). Sosyal hizmete giriş: Öğrenciler ve uygulayıcılar için bir rehber. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Gökçin Özuyar, P. (2018). Sürdürülebilir kalkınma: Temel kavramları ve izleme süreçleri. F. Gür, M. Bayramoğlu (Der.). *Sürdürülebilir yaşam penceresinden yerel ve kırsal kalkınma* (ss. 123-136) içinde. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.

- Green, R. (2003). Social work in rural areas: A personal and Professional challenge. *Australian social work*, 56(3), s. 209- 220.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2008). Türkiye'nin demografik dönüşümü: Doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler, 1968 - 2008. Ankara. ISBN: 978-975-491-285-2.
- Ibobor, S. O. (2017). The role of social workers in promoting sustainable community and environmental development. M. Rinkel, M. Powers (Ed.). *Social work promoting community and environmental sustainability: A workbook for global social workers and educators* (ss.121-132) içinde. İsviçre: IFSW.
- İnal Çekiç, T., Ökten, A., N. (2009). Sosyal sermaye perspektifinden kırsal kalkınma sorunsalına yeniden bakış. *Megaron*, 4(3), s. 203 – 213.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). The village institutes experience in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 25(1), s. 47 – 73.
- Kısakürek, N., F. (1962). Türkiye'de komünizma ve köy enstitüleri. İstanbul: Doğan Güneş Yayınları.
- Kirby, F. Türkiye'de köy enstitüleri. N. Berkes (Çev.) (7. Baskı). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kongar, E. (2011). 21. yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda Türkiye'nin toplumsal yapısı (44. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koray, M. (2018). Sosyal politika (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Martinez – Brawley, E., E. (1980). Historical perspectives on rural social work: Implications for curriculum development. *Journal of Education for social work*, 16(3), s. 43- 51.
- Oakley, P. ve Garforth, C. (1985). Guide to extension training. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Italy: Rome.
- Özmete, E. (2010). Sosyal hizmette sürdürülebilir kalkınma anlayışı: Kavramsal analiz. *Aile ve Toplum*, 6(22), s.79-90.
- Özmete, E. (2012). Kırsal kalkınma için kadınların güçlendirilmesi: Sosyal hizmet modelleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), s. 117-128.
- Pugh, R., Cheers, B. (2010). Rural social work: An international perspective. Great Britain: The Policy Press.
- Resmî Gazete, (Sayı 4491) (22 Nisan 1940). 3803 - Köy enstitüleri kanunu. Kabul tarihi: 17 Nisan 1940.
- Sern, A. (2004). Özgürlükle kalkınmak. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). Ulusal kırsal kalkınma stratejisi 2014 – 2020 (UKKS-2015). Ankara.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB). (2004). Kırsal kalkınma politikaları, VIII. Komisyon, II. Tarım Şurası. Ankara.
- Thompson, N. (2013). Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thompson, N. (2016). Güç ve güçlendirme. Ö. Cankurtaran (Çev. Ed.). Ankara: Nika.
- Tokol, A. (2019). Türkiye'de sosyal politika. Tokol, A., Alper, Y. (Ed.). *Sosyal Politika* (ss. 55-70) içinde (10. Baskı). Bursa: Dora.
- Tolunay, A., Korkmaz, M. (2003). Kalkınma, kırsal kalkınma ve katılımcılık. II. *Ulusal Ormancılık Kongresi*, (s.194-204) içinde. Ankara.
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TUSİAD). (1999). Türkiye'nin fırsat penceresi: Demografik dönüşüm ve izdüşümleri. İstanbul. Yayın No: TUSİAD-T/99-1-251.
- Türkdoğan, O. (2006). Türkiye'de köy sosyolojisi. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2018). Temel istatistikler. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim tarihi: 12. 11. 2019.
- Türkoğlu, P. (2019). Tonguç ve enstitüleri (7. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Tütengil, C. O. (1975). Kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tütengil, C. O. (2013). Azgelişmenin sosyolojisi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- 1927 Umumi Nüfus Tahriri (1929). Fasikül III, Usuller kanun ve talimatnameler neticelerin tahlili. Ankara: Başvekalet Müdevvenat Matbaası.
- United Nations (UN). (1987). Our common future: Report of the World commission on environment and development. Norveç: UN Documents.
- Yıldız, N. ve Akandere, O. (2017). Köy enstitülerinin ideolojik yapısı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), s. 275-316.
- Zastrow, C. (2013). Sosyal hizmete giriş. D. B. Çiftçi (Çev. Ed.). Ankara: Nika.